

Vednost in politika družbenega nadzorstva¹

Aleš Završnik¹

Razumevanje družbenega nadzorstva je tesno povezano z razumevanjem kriminologije kot znanstvene vede. Prispevek predstavi različne znanstvene vednosti, ki so vstopale v razumevanje in prakso družbenega nadzorstva na območju bivše Jugoslavije, pri čemer poudari psihološke teorije, tj. na človekovo duševnost usmerjene teorije, ki naj pomagajo agentom družbenega nadzorstva razumeti in preprečevati odklonska ravnanja. Z analizo prispevkov, objavljenih v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo, prikaže različne vidike družbenega nadzorstva in opozarja na različna razumevanja tega, kaj to je (in kakšno naj bi bilo) in povezanost osmišljanja družbenega nadzorstva s »politiko trenutka«. V drugem delu odgovarja na vprašanje, kakšne nadzorstvene študije so razvili pisci v sedmih desetletjih. V tretjem delu prispevek obravnava nadzorstveno politiko, ko se je ta začela oblikovati iz konkretnih pobud piscev, da bi v državi »strnili vrste« v prizadevanjih preprečevati kriminaliteto ali vsaj omiliti njene posledice na razumen in znanstveno podprt način, prizadevanja, ki se nadaljujejo skozi desetletja vse do danes.

Ključne besede: družbeno nadzorstvo, nadzorstvene študije, vednost, moč, skrb, kriminalitetna politika, zgodovina, razvoj

UDK: 343.9

1 Vednost v družbenem nadzorstvu: vstopanje drugih ved v razumevanje in izvajanje družbenega nadzorstva

Družbeno nadzorovanje kriminalitete je osrednje vprašanje kriminologije: »Morda bi lahko celo rekli, da je vsa kriminologija pravzaprav nekakšna veda o nadzorovanju« (Kanduč 1999a: 119), kar velja vsaj za dve veliki kriminološki šoli: pozitivistična kriminologija je izhajala iz enakega problemskega izhodišča kakor klasična kriminologija, tj. kako izoblikovati čim bolj učinkovit sistem formalnega nadzorstva nad nevarnimi posamezniki (Kanduč 1999a: 119). Na kaj (in kako) naj mehanizmi družbenega nadzorstva delujejo, da bodo zmanjšali kriminaliteto?

V Reviji za kriminalistiko in kriminologijo (RKK) so o kriminologiji izvirne vsaj naslednje misli: Pečar poetično sintetizira kriminologijo v »kralja brez kraljestva« (Pečar, 1974b), Kanduč pa jo razume kot »diskurz, v katerem je sporno vse, vključno s tem, kaj je – ali naj bi bila – kriminologija« (Kanduč, 1999c: 9). Družbenonadzorstveni odzivi so se zato spreminjali oz. spreminjalo se je avtorefleksivno razumevanje

»nadzornikov«, kaj je sploh »primerno« in »učinkovito« družbeno nadzorstvo, kaj je to, »kar deluje« pri praksi družbenega nadzorovanja, kaj so (in naj bodo) tarče nadzorovanja in katere metode/konteksti/družbeni odnosi generirajo nadzor. V RKK je to segalo od osmišljanja subjektov in prostorov družbenega nadzorstva (npr. nadzorna vloga društev, šole, družine, političnih organizacij, države do posebnih tarč nadzorstva (npr. nadzor nad ženskami) in načinov nadzorovanja (npr. z informacijsko tehnologijo).

O tem, kaj je spoznavno jedro kriminologije, je zgodnji eksistencialistični Zupančič (1972) ugotavljal, da kriminologija nima »ontološkega homogenega torišča« in si izposoja od drugih vednosti. Srčiko kriminologije je našel v psihologiji, ta je, meni, *genus proximum*, ki preveva vse kazensko pravo in zato tudi kriminologijo. Psihologija je tista veda, ki tvori samo jedro kriminologije skupaj s sociologijo (Zupančič, 1972: 238). Kriminologija je v tem podobna medicini, ker tudi ta izhaja iz jasne potrebe po določeni dejavnosti in tudi njen *raison d'être* ni spoznavno, pojmovno določeno območje (Zupančič, 1972: 237). V odsotnosti lastne metode je kriminologijo razumel kot »družbeno medicino«, ker »ne gleda, od kod prihajajo pojmi in teorije, temveč jo zanima samo uporabnost teh znanj« (Zupančič, 1972: 237). Kot medicina črpa iz kemije in biologije, kriminologija črpa iz psihologije in sociologije. Posebej je Zupančič čislal »kritično« kriminologijo kot antipod kriminologiji, ki jo je »foucaultovsko« razumel kot podpornico penalne oblasti, oziroma kot je pejorativno dejal Garland (1985) – kriminologija je »dekla oblasti«, pri čemer je imel v mislih prav specifično (administrativno) kriminologijo. Kritična

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Avtomatizirana pravičnost: družbeni, etični in pravni vidiki«, ki ga financira Agencija RS za raziskovalno dejavnost (št. J5-9347, 2018–2021).

² Dr. Aleš Završnik, znanstveni svetnik na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: ales.zavrsnik@pf.uni-lj.si

kriminologija v nasprotju s takšnim »foucaultovskim« razumevanjem kriminologije ugotavlja dejanske vzroke družbene patologije in kritizira družbeni red, ga »sili k popuščanju« (Zupančič, 1972), ta kriminologija je sredstvo za ozaveščanje »brezpravnih družbenih plasti, hkrati pa človekova akcija za 'lajšanje gorja'« (Zupančič, 1972: 243).

Ni se zato čuditi, da so v kriminologijo najbolj vstopale različne psihološke razlage posameznika-družbe-kriminalitete (pojmovanje posameznika in družbe je neizogibno soodvisno, z njim pa je implicirana tudi ideja o tem, kakšno naj bo nadzorstvo). Za začetek je nujno opozoriti, da pisanja o družbenem nadzorstvu v zgodnjih desetletjih odklikuje izjemno osebni izpovedni slog, ki globoko izpričuje osebnosti piscev, njihova pojmovanja družbe, posameznika in temeljni gnoseološki odnos do sveta. Če avtorji prispevkov ne bi bili navedeni, bi jih izdajal njihov »osebni podpis«. Tega za novejša besedila po prelomu tisočletja ni mogoče trditi, saj prispevki s konvencionalno strukturo IMRAD ne razkrivajo svojih stvarnikov v enaki meri. Ta obrat k »poznanstvenitvi« vednosti o kriminaliteti kriminologijo sicer (pri)bliža empiričnemu družboslovju, a jo oddalji od humanistike in »meta« naracije (npr. splošne teme o tem, kaj je družbeno nadzorstvo, kaj je kriminaliteta ipd., zamenjajo analize specifičnih problemov specifične kriminalitete v specifičnem času in prostoru). Kriminologija je eklektična veda glede na to, da uporablja vednost (metode, »zorni kot«, konceptualni aparat) številnih drugih družboslovnih ved, in tudi v nekem drugem oziru. Kot »kriminološka« štejemo tudi dela, ki so humanistika (npr. zgodovinsko-kriminološke analize, kot so Garlandova dela, in posebej »kulturna kriminologija«, npr. avtorjev, kot so Young, v RKK pa npr. Kanduč). Izpovedni slog zgodnjega obdobja zaznamuje »ptičja« perspektiva z veliko mero abstrahiranja, ki dopušča le sporadične reference na prakso družbenega nadzorstva v predmetnem času in prostoru. Na primer značilno Pečar o nadzorstvu nad kriminaliteto belega ovratnika le v oklepaju omeni podjetje Agrokomerc v povezavi z neformalno nadzorno močjo tiska, ki se je letu 1987 razpisal o »kriminalnih aferah velikih razsežnosti« (Pečar, 1988). Nazadnje, avtorji prispevkov svoje poglede na (ne)primernost in naravo družbenega nadzorstva pogosto vrednotijo s pogledi iz takratnih velesil, bodisi iz Sovjetske zveze, do katerih so pogosto kritični (npr. Bavcon (1977) izraža dvom v moč kriminalitete politike, da bi z ukrepi »od zgoraj navzdol« izničila kriminaliteto, ki naj bi na koncu odmrila), bodisi iz zahodnih držav (kritičnost do teh zasledimo pri Bavconu (1977), Pečarju (npr. 1973a) in Zupančiču (1974), ko v sedemdesetih in osemdesetih letih navajajo zahodno odtujenost, poblagovljenost in potrošništvo).

Homogenosti pogledov na družbeno nadzorstvo pri piscih v reviji ni. Nekateri avtorji implicitno izhajajo iz težnje,

da je treba krepiti družbeno nadzorstvo in s tem družbeni blagor in družbeno enotnost (Pečar, implicitno to izhaja iz več del, npr. 1973a), drugi zagovarjajo bolj individualnost in posameznika, ki naj se »obrani« družbe (Bavcon, 1972; Kobe, 1969; Zupančič, 1972). Na primer Bavcon (1972) poudarja, naj bo temelj družbenega nadzorstva »racionalen in svoboden« človek. Že zelo zgodaj izraža dvom o legitimnosti posegov države, da spreminja posameznikov značaj s sodobnimi medicinskimi in psihološkimi metodami. Odklanja »paternalistično« poudarjanje idej o (re)socializaciji in apelira na poudarjanje tistih osebnostnih lastnosti posameznika, ki ga »kažejo kot z razumom in svobodo izbire (svobodno voljo) obdarjeno bitje« (Bavcon, 1972). Upira se »globljemu diagnostičnemu in terapevtičnemu posegu v človekovo osebnost«, resocializacija mora biti pravica, ki jo lahko oseba tudi zavrne, delinkvent pa njen subjekt in ne le objekt. Podobno Zupančič (1972: 243) svari pred tiste vrste kriminologijo, ki omogoča »zlorabe in manipulacije s človekovo psihološko podstatjo«, saj je kriminologija »zmožna vsrkati metode, ki segajo veliko globlje v človekovo duševnost, ki jih dosti laže imenujemo manipulacija, ki v bistvu spreminjajo človekovo vrednotenje in temelj njegove nazorske naravnosti«. Vedenjske poboljševalne tehnike, indoktrinacija in »kondicioniranje vedenja« povzročajo »zaskrbljenost za človekove svoboščine in njegovo osebno neodvisnost« (Pečar, 1977a: 18).

Dialektika med osebnim in družbenim je, kot izhaja iz navedenega, v jedru razprav o družbenem nadzorstvu in se pri posameznih piscih tudi v času spreminja. Vendarle ni nenavadno, da je bila ravno psihologija oz. zrenje na človekovo duševnost dojeta kot »tarča« nadzorovanja, kar se v reviji izpričuje na več načinov: od analize tehnik vplivanja na psihološko »podstat«, npr. od diskusije o hipnozi kot možnem sredstvu eliminacije kriminalnosti (Napier, 1980) do bolj abstraktnih analiz raznih predstav o človeku v psihologiji in družbenem nadzorstvu (Dekleva, 1988). Pozneje si avtorji s teoretično (lacanovsko) psihoanalizo zadajo pojasniti vkulturacijo posameznika kot most med družbenim in individualnim prek ponotranjanja nadzora (glej spraševanja o tem, kaj lahko psihoanaliza ponudi kriminologiji pri Salecl, 1989). Teoretski aparat lacanovske psihoanalize je bil uporabljen za analizo serijskega in množičnega morjenja (Salecl, 1990) in za spraševanja o vlogi procesa ojdipizacije pri spoštovanju pravnih pravil (Završnik, 2005). Druga skupina avtorjev je »zajemala z vodnjaka« transakcijskoanalitične vednosti Bernejeve smeri in pojasnjevala posamične oblike kriminalitete, na primer Kmet analizo detomora (2008) ali analizo emocionalnega in spolnega nasilja (Kmet, 2009), Šugman Stubbs nefizično, psihično in čustveno nasilje (2010) in Muršič nasilje v medosebnih odnosih (2004) ter nasilno ravnanje in čustva voznikov avtomobilov (2010). Osredotočanje na posameznikovo duševnost je srčika številnih empiričnih študij o nasilnih storilcih, o nizki samo-

kontroli med študenti (Flere, 2005), o osebnostnih značilnostih ekstremno nasilnih storilcev (Umek, 2013), o vlogi samonadzora pri vključenosti v krog prestopniških vrstnikov (npr. Meško, Hirtenlehner in Bertok, 2015). Novejša spoznanja o predsodkih in stereotipih in nezavednih mehanizmih v človeških možganih se uporabljajo pri analizi sodniškega odločanja, posebno kognitivnih iluzij (Mihelj Plesničar, 2015). Zrenje na človekovo duševnost s koncepti in »pojmovnimi aparati« različnih psiholoških smeri in šol je tako osrednji del razumevanja tega, kako misliti in kako prakticirati družbeno nadzorstvo.

Poleg psihologije (v širšem smislu) je pri piscih prisotno zanimanje za »trde« naravoslovne znanosti in tehnologijo vse od sedemdesetih let naprej. Velika upanja in strahove je v začetnih desetletjih vzbujala možnost spreminjanja človeka s psihofarmakološkimi sredstvi. O znanstveni revoluciji Kobe (1969) v marksističnem slogu zapiše, da je razvoj kazenskega prava posledica ekonomskih odnosov (materialne baze), ki varuje povratno te odnose, in da bo imel »znanstveni in tehnološki napredek« posledice za kazensko pravo. Kobe (1969: 240) navaja dosežke, kot so: izkoriščanje atomske energije, skok v stratosfero, pristanek na Luni, presaditve človeških organov, biokemijo, genetiko, »ustvarjanje človeka po naročilu«, in se sprašuje, ali bo to uporabljeno človeku v korist ali za njegov propad. Ob tej »grozi napredka« zagovarja omejitve pronicanja teh spoznanj v mehanizme družbenega nadzorstva in te omejitve (lahko) določi kazensko pravo, ki ga razume kot »*de bonne guerre*« oz. »*magna charta hudodelcev*«, ki naj predvsem varujejo posameznika vis-à-vis državi, in poudarja varstveno (garantno) funkcijo kazenskega prava, ki je bila po drugi svetovni vojni inkorporirana v mednarodnih dokumentih. Tehnica, kjer je na eni strani vrednota varovanja družbe na drugi pa varovanje posameznika, se tako pri Kobetu (in Bavconu za razliko od Pečarja) nagne bolj k posamezniku (*inter alia*, v citiranih delih). Konkretno Kobeta na primer zanima, kakšna kazenskopravna vprašanja odpira presajanje človeških organov, in navaja, da mora pravo varovati pred »čisto subjektivnim in voluntarističnim razumevanjem svobode znanstvenega iskanja« (Kobe, 1969: 240), a ne sme normativno urejati vprašanj presaditve. Tveganje za kazensko odgovornost »ne sme postati Damoklejev meč, ki bi visel nad zdravnikom in hromil njegovo prizadevanje v bolnikovo škodo« (Kobe, 1969: 241). Etične norme posameznih poklicev niso dovoljšne poroštvo, da bo poklicni delavec ravnal v skladu z njimi, potrebno so pravni normativi podprti z ustreznimi sankcijami. »Poznanstvenje« boja zoper kriminaliteto, ki naj odstrani agresivnost v vsakdanji družbeni praksi služb javne varnosti in kazenskega pregona z uporabo narkotikov in drugih biokemičnih sredstev ter kirurških posegov, zato za Kobeta ni primerno. Znanstvena revolucija v boju zoper kriminaliteto je problematična z vidika razumevanja humanizma, »katerega jedro izraža aksiomatična misel človek je v člo-

veku« (Kobe, 1969: 243). »Klinična kriminologija« – Kobe omenja kastracijo in sterilizacijo – omogoča zlorabe, kot mu kaže »praksa totalitarnih režimov« (vse to leta 1969).

Pečar (1974b) je po drugi strani izražal večjo fascinacijo nad znanstveno-tehnično revolucijo in bil (vsaj sprva) bolj kritičen, ker da ta »spreminja vsa področja družbenega življenja, a bore malo družbeno nadzorstvo«. Sledeč Marxu, da »bo blaginja čedalje manj odvisna od količine dela in čedalje bolj od znanosti in tehnologije«, podpira vpeljevanje »kibernetike in novih metod komunikacij, elektronskega nadzorstva in pridobivanja podatkov, laboratorijskega in skupinskega dela, rabi računalništva« (Pečar, 1974b: 274–275).

Kako razumeti in/ali spremeniti posameznika (in ne družbe) je bila ena izmed glavnih smeri nadzorstvene teorije (izjemi sta vsaj Pečar, 1973a; Tomšič, 1971) in kriminologija se je zgledovala po različnih vednostih, od psihologije, psihoanalize, do genetike in nevroznanosti idr. znanosti o življenju (Završnik, 2007). Sledeč Foucaultu je Salecl menila, da je za sodobno sodno prakso zločinec pomembnejši od zločina in zato »sodišče sploh ne more več delovati brez preiskovanja osebnosti, izpovedi, razlage zločina« (Salecl, 1989). To z gledovanje po različnih vednostih, ki ga izražajo prispevki v RKK, ponazarja znanstvena prodornost raziskovanja o delovanju »kriminalnega« človeškega telesa že od sedemdesetih let naprej. Na primer Cvetko, Zlokarniuk in Lazar (1961) z merjenjem elektrofiziološkega delovanja možganov (vseh) 121 delinkventnih mladoletnikov v vzgojno-poboljševalnem domu Radeče, Benderjevim testom (motorno projektivno tehniko, ko poskusna oseba preriše 9 slikic na list papirja, potem pa se slika ocenjuje po 50 kriterijih in iz njih sklepa na osebnostne poteze) in Wechsler-Bellevue inteligenčnim testom (za verbalno in neverbalno inteligentnost) potrdijo pomen diagnosticiranja in ugotavljanja osebnostne strukture mladoletnih delinkventnih oseb. Elektroencefalografija (EEG) v kombinaciji z drugima metodama ponuja »zadovoljiv indikator za določitev različnega tretmaja z delinkventno mladino« (Cvetko et al., 1961: 177). Na tej podlagi so se ti avtorji zavzeli za ustanovitev posebnega vzgojnega zavoda za populacijo, ki kaže »precejšnjo osebnostno prizadetost in dokaj tipične spremembe v elektroencefalogramu« (30–40 % zaprtih) (Cvetko et al., 1961: 177), a tudi izrazili dvom v zanesljivost podatkov glede EEG. »Tehnična revolucija« se je v RKK izrazila v osemdesetih letih še z objavami kromosomskih odklonov, genetika je prišla v ospredje skrbi na prelomu tisočletja (Bošnjak, 2002). Razumljivo se je še bolj odrazil napredek v znanosti o človeku v kriminalističnih člankih: o poligrafu (npr. Juratovec, 2003; Selič, 2003 2006; Sijerčić-Čolić, 1995); prstnih odtisih (npr. Trapečar in Kern Vinkovič, 2007); analizah DNK (Drobnič in Trapečar, 2005; Trapečar, 2014). Obsojenčevo telo je postalo vir dokazov in ponujalo/skrivalo resnico o zločinu.

Ob tem je zanimivo izražanje dvoma v raziskovanje možganov, ki je dobilo odsev tudi v RKK, v obliki svarjenja pred »vdorom empirizma« v normativno naravo kriminalitete. Pri analizi posameznikove svobodne volje se Jager (2006) sprašuje: »Ali naturalistična nevroznanost, ki tudi naše izkustvo najstva razlaga z iluzijo realnosti, pomeni, da bo koncept svobodnega subjekta iz 18. stoletja padel?« Podobno Zakelšek (2008), ko prikaže množico bioloških in psihosocialnih dejavnikov, ki na »pomemben način sooblikujejo osebnost posameznika in s tem vplivajo na vsebino njegove volje« in so onkraj posameznikovega nadzora. Nevroznanost in genetiko, ki sta začeli obujati pozitivistične biokriminološke smeri, je pozneje analiziral še Završnik (2007) in bolj podrobno vpliv nevroznanosti na kriminologijo Hafner (2014). Rdeča nit osmišljanja neobiokriminologije je svarilo pred skušnjo o domnevi »objektivnosti« spoznanj, ki da neizogibno izhajajo iz vpogledov v možgane. Na primer možganski prstni odtisi (spominske sledi) so si v predkazenskih postopkih hitro utrlji pot v sodne dvorane kazenskih sodišč v Indiji in ZDA, kjer so dobili dokazno veljavo, zato avtorji RKK svarijo pred novimi oblikami nadzora, ki lažno obljublja, da je v biološki tvarini mogoče razkriti normativnost in zločin (Hafner, 2014; Jager, 2006; Završnik, 2007). O težavnosti ocenjevanja novih oblik vednosti, ki vstopajo v sodno dvorano prek izvedencev, zgovorno prča tudi članek o nerazumevanju znanstvenih dokazov s strani sodnikov (Frangež in Maver, 2013; Wójcikiewicz 2013).

To so bile različne oblike znanja in vednosti, ki so vstopale v razumevanje in prakso družbenega nadzorstva. Kako pa so avtorji razumeli družbeno nadzorstvo in ali lahko govorimo o posebnih nadzorstvenih študijah? Kakšna je ta vednost o družbenem nadzorstvu, npr. njeni objekti proučevanja, in katera vednost drugih znanstvenih ved vstopa v razumevanje družbenega nadzorstva?

2 Vednost o družbenem nadzorstvu: razvoj nadzorstvenih študij

Nadzorstvene študije je v 70. in 80. letih razvijal Pečar kot kombinacijo splošnih ugotovitev o nadzorstvu, ki jih je povezoval z družbeno-politično in ekonomsko realnostjo v skladu z razumevanjem, da je družbeni nadzor neizogibno del politične ureditve in »ujet v politiko trenutka« (Pečar, 1974b). V času preloma naproti ustavnim spremembam (zadnja Ustava SFRJ je bila sprejeta 21. 2. 1974) so se sistemske razpoke pokazale pri nadzoru »kriminalitete belega ovratnika«. Ta ni nevarna le za zaupanje v pravičnost in kazensko pravosodje, temveč za družbenopolitično ureditev kot takšno, je primerno diagnosticiral Pečar (1973a). Skozi očala Sutherlandovega pojma kriminalitete belega ovratnika, »ki je

nastal v drugačni družbeni ureditvi« (Pečar jo opredeli kot dejanja zgornjega družbenega sloja v zvezi s poklicno dejavnostjo, kjer je v ospredju civilna in upravna odgovornost), je analiziral kriminalno vedenje posameznikov iz »višjih plasti družbe, ki v razgibanem družbeno-gospodarskem življenju opravljajo dejanja, ki pogosto pomenijo zvičajno in protipravno prilaščanje raznih dobrin in vrednosti« (Pečar, 1973a). Takšna dejanja »prispevajo k nelikvidnosti in nestabilnosti ter hkrati povzročajo ne na delu temelječe socialno razlikovanje« (Pečar, 1973a), kar vodi v »neenakost in razraščanje porabniške miselnosti, razsipništvo, zajedalstvo ter mnenje, da predpisi veljajo predvsem za druge« (Pečar, 1973a: 27).

Žal Pečar (1973a: 27) manj analizira pojavne oblike te vrste kriminalitete, a kratko mednje uvrsti: »nelojalna konkurenca, poslovne izgube, prilaščanje zemljiške rente, špekulacije z zemljišči, dajanje časovno neomejenih ali simbolnih kreditov, prodaja delavcev, oškodovanje deviznih skladov, izmikanje carini in davkom, naložbe brez kritja«. Oblike so takšne, da obstajajo kljub spremembi režima še danes, s tem da so nekatere postale legalizirane, npr. špekulacije z zemljišči. Težavo za razraščanje kriminalitete takrat najde v nerazvitem »delavskem samoupravnem nadzorstvu« oziroma »notranjem nadzorstvu« v delovnih organizacijah. To je cenejše, demokratičnejše, »bolj humano, saj na ljudeh ne pušča toliko škodljivih posledic kot kazenski pregon in prostostne kazni« (Pečar, 1973a: 33). Krizo na začetku 70. let pripisuje oslajenemu (državnemu) nadzorstvu, ki se je »prelagalo navzdol« in bilo posledica »sproščanja« in neučinkovitosti vodilnih »sil in struktur«. Med ovirami za učinkovitost pregona kriminalitete belega ovratnika navaja več univerzalnih razlogov: pri »uradniškem kriminalu« ima domnevni storilec moč nad tistimi, ki bi ga morali nadzorovati; dejavnost je nevidna nadzornikom zaradi storilčevega slovesa, položaja in »zaslombe pri močnejših«, kar ustvarja prevelik razmik med nadzorniki in storilci; nezanimanje žrtev za oškodovanje, zlasti pri družbenem premoženju; družbena podpora motivaciji storilca, tj. »občutek storilca, da dela dobro« (na primer pri okoriščanju v imenu lastne organizacije, podobno kot ob vrednostni dezorientaciji pri prehodu v kapitalizem); uradne skrivnosti, ki vežejo »strukture med seboj«, da so zavarovane pred nadzornimi organi (podobno pozneje z absolutiziranjem pravice do zasebnosti in »bančne tajnosti«). Za učinkovitejši boj zoper kriminaliteto belega ovratnika je Pečar predlagal izoblikovanje sistema gospodarskih kaznivih dejanj (Pečar, 1973a: 36). Ta analiza družbenega nadzorstva nazorno prislika duh »prevratnih« 70. let (glej še Pečar 1974a, 1974b), ko je bilo pravosodje pod velikimi kritikami zaradi neučinkovitosti, političnosti in disfunkcionalnosti (ponovno pozneje).

Družbeno nadzorstvo *stricto sensu* je Pečar definiral kot »najrazličnejše institucionalizirane in neinstitutionalizirane

organizme in mehanizme, ki vplivajo na oblike in načine človekovega vedenja in ravnanja» (Pečar, 1973b: 141). V skladu z marksistično teorijo nadzorstva ga je delil na formalno in neformalno (prvo urejeno s pravom, vidno in organizirano, drugo »bolj nevidne oblike in načini socializacije, korekcije in pregleda nad vedenjem«, ki imajo na voljo »psihološka sredstva, s katerimi dosegajo konformizem«); pa tudi kot pozitivno in negativno (prvo nagrajuje, drugo kaznuje) oz. prisilno in prepričevalno; zunanje, notranje in samonadzorstvo. Namen družbenega nadzorstva je podrejeni veljavnemu normativnemu režimu z omejitvami, napotili, zahtevami in pogoji, utrjevanje družbenih vrednot, socializacija/resocializacija, zastraševanje/kaznovanje in stigmatizacija/zaznamovanje. Družbeno nadzorstvo pa je v bistvu »pripomoček za stabilizacijo *statusa quo* v družbi« (Pečar, 1973b: 148).

Izmed glavnih značilnosti diskusij o družbenem nadzorstvu je bilo nenehno »kriziranje« njegovih nosilcev. To odstira neko (najbrž utopično) razumevanje moči sredstev nadzorstva in moči družbenega inženiringa. V »Problemih formalnega družbenega nadzorstva« (Pečar, 1974b) zasledimo »universalne« očitke, da formalno nadzorstvo ni kos »pravi« kriminaliteti in se ukvarja s kriminaliteto nižjih družbenih plasti. Močni so bili očitki o »eksploziji prava« kot odrazu prevelike vere v moč (»zunanje«) pravne regulacije (Pečar, 1974b). V seriji člankov v 70. letih so avtorji v RKK analizirali deontološka vprašanja nadzorovanja in spreminjanja vedenja (Pečar, 1975), stališča ljudi o sredstvih družbenega nadzorstva (Šelih, 1975), preverjanje uspešnosti družb nadzorstva (Vodopivec, 1976), državno in samoupravno nadzorstvo (Pečar, 1976a, 1978), neformalno družbeno nadzorstvo (Pečar, 1976b) in samoupravno delavsko nadzorstvo (Pečar, 1976c), socialno delo kot dejavnik formalnega družbenega nadzorstva (Pečar, 1977b). Analizirali so izbrane institucije družbenega nadzorstva, npr. družbenopolitičnih organizacij (Pečar, 1977c), in mesto žrtev v formalnem družbenem nadzorstvu (Pečar, 1979). V seriji člankov v zadnjem desetletju 20. stoletja pa še o družinskem (Pečar, 1990a), neformalnem nadzorstvu (Pečar, 1990č), nadzorovanju v šolstvu (Pečar, 1990b) in nedržavnem posredovanju pri konfliktih (Pečar, 1990c).

Od vsega začetka se avtorji v RKK zavzamejo za načrtovanje raziskovalnega dela o formalnem družbenem nadzorstvu in izrabi vseh zmogljivosti znanosti za doseganje namenov nadzorovanja. Očitki o premalo posluha političnih odločevalcev za izsledke znanosti so stalnica. »Ali je mogoče ob eksploziji znanja o človeku dopustiti, da se nadzorne vloge družbe ne opirajo na novejša spoznanja družbe o sebi škodljivih pojavih?« se je retorično spraševal Pečar (1977a). »Poznanstvenitev« nadzorstva v 20. stoletju z vplivi tehnologije in medicine, ne le »starih« sociologije, psihologije, antropologije, temveč z znanji kibernetike, filozofije, matematike,

genetike, biokemije, nevrofiziologije, psihofarmakologije ter fonoskopskih ipd. analiz telesa, bi morale dobiti jasnejši odmev v družbenem nadzorstvu (Pečar, 1977a). S takšno vizijo raziskovanja prejmejo nadzorstvene študije v osemdesetih filozofsko poglobitev: kako sploh razumeti družbeno nadzorstvo, se je spraševala Salecl v seriji člankov, ko je analizirala vlogo šole v družbenem nadzorstvu (Salecl, 1986), vlogo družinske vzgoje (Salecl, 1987) in spremembe nadzorovanja v »zaščitniški« državi (Salecl, 1988). Glede nadzorstvene vloge šole kot temeljnega mehanizma družbene reprodukcije je izhajala iz Althusserjevih »ideoloških aparatov države«, po kateri šola ni nikoli ideološko nevtralna. Šola v svoji »pomoci otrokom na poti k svobodi« (Salecl, 1986) izvaja prikrito ideološko nadzorovanje oziroma simbolno nasilje prek »skritega kurikulum«a, skozi šolski program reproducira oblast vladajočega razreda (sklicujoč se na Bourdieua in Passerona): »Pedagoški proces venomer prikriva svojo objektivno resnico, ki je v reprodukciji razmerij dominacije« (Salecl, 1986: 307). Vendarle Salecl hkrati opozori na ambivalenten odnos med šolo in državo: država res vzpostavi (»negativen«) nadzor, a javno šolstvo z nacionalno državo šele nastane, omogoči dostop do znanja množicam (»pozitivnost« nadzora). Glede nadzorstvene vloge družine Salecl (1987) pokaže, kako vse družbe težijo k nadzorovanju družine, prek katere onemogočajo odklonsko vedenje otrok, a z moderno državo neformalne mehanizme svetovanja staršem (v rokah zlasti duhovščine) nadomesti »institucionalizirana zgradba«: socialne službe, mladinsko sodstvo, specializirano zdravstvo, česar (ponovno) ni mogoče enoznačno ovrednotiti kot »napredno« ali »zaturalno«. Spremembe v vzgoji, posebne oblike pomoči otrokom, terapevtske institucije itd., je treba razumeti na premici od kontrole do skrbi. Tretjič, Salecl (1988) nadzorstvo analizira v luči razmaha države blaginje, ki se osredotoča na obvladovanje tveganj z mehanizmi »zavarovanja«. Prehod iz liberalizma v državo blaginje razume kot prehod iz odgovornosti k zavarovanju, kjer nezgoda ni več definirana kot krivda, temveč kot tveganje. Socialno pravo je »pravo koristi«, ki služi pomirjanju socialnega konflikta in deluje kot garant socialnega reda (Salecl, 1988: 295).

Leta 1987 se je tisk (»četrti veja oblasti«) »lotil kritičnega pisanja o družbenih deformacijah, deviantnosti in kriminalu, ne oziraje se na družbenopolitično moč nosilcev« (Pečar, 1988: 35–36). Vstopil je bolj odločno v mehanizme formalnega družbenega nadzorstva in Pečar je navajal, da je prevzelo tudi »represivno« vlogo – »kaznuje z zaznamovanjem« in »nadzoruje z razvrščanjem« (Pečar, 1988: 43). V drugi polovici 90. let, ko je odigral pomembno vlogo pri razpadu države, je tisk analiziral teme, »ki so bile še do nedavnega močno nezaželene, ker se je loteval problematiziranja posameznikov iz višjih družbenih plasti [...] v gospodarstvu in politiki«, in odpiral »vprašanja iz preteklosti in vsebine našega

družbenopolitičnega sistema« (Pečar, 1988: 43). S pisanjem o »kriminalnih aferah velikih razsežnosti (npr. Agrokomerc)« in »s posredovanjem nekaterih dogodkov iz preteklosti in v okviru »zgodovinskega spomina«, zlasti na Slovenskem, [si je tisk] pridobil veliko simpatij javnosti« (Pečar, 1988: 38). V skladu s spoznanji takratne komunikološke znanosti so tako kriminologi pravilno ugotavljali moč sredstev »množičnega komuniciranja«, ki bo polno zasijala v prihajajočih desetletjih z internetom in spletnimi družbenimi omrežji: tisk je venomer omogočal množično manipulacijo (»kriminogena« vloga), a tudi kot »pokrovka« imel utrditveno vlogo, omogočal »kontrolizacijo vedenja« (Pečar, 1988) in ohranjanje »statu sa quo« v razdelitvi družbene moči. Pečar (1988: 35) je tedaj konstatiral, da so množična občila »le redkokdaj nevtralna, ponekod so močno politizirana in zato lahko pristranska«, še pomembneje pa je to, da vedno vplivajo na to, kako »vsiljujejo načine mišljenja, propagirajo določene vedenjske vzorce«. In to je ključno, množična občila delujejo na samonadzorovanje in ocenjevanje drugih, opravljajo različne družbeno-etične nadzorovalne vloge, a danes podpirajo še identitetno oblikovanje, vstopila so v oblikovanje subjektivnosti, sploščila komunikacijo. Če je bilo v »kriminološki komunikologiji« takrat sporno »zgoj« to, da nekateri tisku poskušajo dajati navodila, kako pisati o kriminalu (Pečar, 1988: 40), so v drugem desetletju 20. stoletja spletna družbena omrežja z manipulacijo uporabnikov za politične (poljubne) namene pokazala svojo nadzorstveno moč spreminjati čustva in politično okuževati. Kritika, ki jo takrat zoper tisk uperil Pečar, češ da se je tisk »preveč udinjal državnim in političnim oblastem, ki so ga uporabljale kot svoj medij« (Pečar, 1988: 41) in bil »dirigiran od politične partije na oblasti«, »prinašal informacije skladno z njenim programom oz. »politiko trenutka«, ki pogosto nima pred seboj dolgoročnih ciljev, programa, ampak vsakdanji boj« (Pečar, 1988: 42), ostaja v pluralnem političnem sistemu še vedno aktualna.

V nadzorstvene študije so z osamosvojitvijo 1991. leta vstopili novi subjekti, žrtve in »zamorčana polovica«. Nikolić-Ristanović (1991) je v analizi družbenega nadzorstva žensk ugotavljala, da se družbeno nadzorstvo »trudi, da bi žensko prevzgojilo v pasivno, ubogljivo osebo«. Način, čas in motivi storilk kaznivih dejanj določajo »učenje tradicionalnih vlog in družbena pričakovanja, da se bo ženska obnašala skladno s priučenim podrejenim položajem v družbi«. Hkrati je ugotavljala, da v izrečenih kazenskih sankcijah med moškimi in ženskami ni bilo bistvenih razlik in da bolj kot spol določa storilstvo družbeni sloj: nižji sloj generira storilke in storilce v večji meri kot višji. Kritična je bila do kriminologije, ki se za žensko kriminaliteto »ne zanima« in se omejuje »na opombe pod črto v sestavkih o moški kriminaliteti« (Nikolić-Ristanović, 1991: 16). Prepozna »somatizacijo« (bistveno predoločeno s telesnimi značilnostmi) in »domestikacijo«

kriminalitete žensk, vračanje k razlagam s kromosomsko teorijo in usmerjenost k spreminjanju ženske (in ne družbe). Ugotavljala je, da se »pretežno patriarhalna družba« v ženski kriminaliteti odraža tako, da so ženske pogosteje storilke nenasilnih kaznivih dejanj, povezanih z opravljanjem specifičnih družbenih vlog, njihove žrtve so družinski člani in sorodniki, sosedje, znanci, kraj dejanja pa dom oziroma bližina doma. Podobno je demistificirala zatrjevano »socialistično« enakost med spoloma Filipčič (2000) s pisanjem o mitih o družinskem nasilju. Edino povezavo med kriminaliteto žensk in emancipacijo je Nikolić-Ristanović našla v povečanih potrošniških aspiracijah žensk, a tudi te aspiracije so bile omejene le na tradicionalno žensko vlogo (obleka, nakit, družinski standard – ženska je prva v skrbi za dom), kar razloži z Mertonovo teorijo pritiska (kriminaliteta vznikla zaradi neskladnosti med potrebami/željami in pomanjkljivimi možnostmi za njihovo uresničevanje). Nikolić-Ristanović (1991: 25) je zato takrat odločno menila, da za emancipacijo ni bilo ne materialnih ne ideoloških pogojev: »Resnična emancipacija je obšla večino žensk, kljub formalno razglašani enakopravnosti z moškim.«

Nadzorstvene študije so v devetdesetih letih obogatili novi avtorji, npr. Kotnikova (1991) je analizirala vlogo družtev pri nadzorstvanju, Kanduč s primerjalnimi teoretičnimi analizami (Kanduč, 1999a), Pečar pa je analiziral več posameznih vidikov, npr. združevanje kot obliko nadzora (Pečar, 1991a), nadzor pri delu (Pečar, 1991b), samopomoč kot nadzor (Pečar, 1992), državni nadzor (Pečar, 1994), nadzor v povezavi z notranjo varnostjo in demokracijo (Pečar, 1995) in nadzor organizirane kriminalitete (Pečar, 1996a). Tema kriziranja nadzorstvenih institucij je bila vse od Zupančiča (1974) osrednji *le fil rouge* tudi v pisanih Kanduča. V analizi krize kaznovanega sistema se je Kanduč (1993) spraševal, zakaj zapor »ne deluje, a še vedno obstaja«. Kritičen je bil do izginjanja teorije v kriminološkem polju: ta »postaja nezaželena«, izganjajo jo v imenu »empirizma, pragmatizma ali revolucionarnega diskurza« (Kanduč, 1993: 348). Kanduč je podvomil o »zadnji veliki« ideologiji kaznovanja, ideologiji tretmaja in družbenega inženiringa preteklih desetletij in zrelativizira škodo, ki izvira iz kriminalnih pojavov. Kriminalitetna politika dobi zasuk v perspektivi: »Temeljne dobrine (oziroma potrebe v obstoječem družbenoekonomskem sistemu [...] niso ogrožene zaradi kriminalnih pojavov [...], ampak v neprimerno večji meri zaradi docela normalnega [...] delovanja kapitalistične družbe oziroma zaradi raznovrstnih oblik »strukturnega nasilja«, ki so neogibno pogoj njenega obstajanja« (Kanduč, 1993: 351). Ta marksistična nadzorstvena teorija se osredotoča torej na represivno naravo nadzora in ga utemeljuje na razrednem boju – ključni element razrednega boja je uveljavljanje ideologije vladajočega razreda, kar dosega neposredno prek formalnega in posredno prek neformalnega družbenega nadzorstva.

V skladu s tem razumevanjem družbenega nadzorstva kot sredstvom razrednega boja Kanduč razume tudi varnostno politiko in zrelativizira oz. postavi domet prizadevanju represivnih institucij. Varnostna politika naj bo prvenstveno preventivna in tudi del vsake druge državne politike: »v bistvu ne govorimo – ali vsaj ne bi smeli govoriti – o neki posebni »politiki« (s posebnimi nosilci)« (Kanduč, 1996: 340), in nadaljuje, »da je v dani družbenopolitični [...] »konstelaciji« pravzaprav le malo (nemara pa celo nič) upanja, da bi se družbeni razvoj v bližnji prihodnosti zasukal v smer manj kriminogene oz. bolj pravično (se pravi pravno) in bolj napredno urejene družbe« (Kanduč, 1996: 340). Večina kriminalitetno preprečevalnih ukrepov »ni v »pristojnosti« policijskega in pravosodnega aparata« (Kanduč, 1996: 341). Vzroke »problematičnega pojava« (Kanduč, 1996: 342) »naddoločajo globalna družbena struktura in osrednji družbeni procesi«, »simptomi« širših družbenih problemov, zato »policija in pravosodje nanje – v smislu preprečevanja – tako rekoč »po definiciji« ne moreta vplivati« (Kanduč, 1996: 342). V tej »konstelaciji« so njihova prizadevanja pretežno le »kozmetična«.

Kanduč (1999a) ob neizprosni kritiki kapitalistične »konstelacije« temeljito analizira novejšo angloameriške kriminološke teorije o družbenem nadzorstvu, avtorje, kot so Reiss, Nye in Reckless, ter Hirschijevo teorijo o družbeni vezi. Njegova »zasluga« je, da te teorije vstopijo v slovenski kriminološki prostor na njemu lasten/avtentičen »prevod«. Osrednje vprašanje družbenega nadzorstva po teh teorijah je, navaja Kanduč (1999a), zakaj večina ljudi ne krši kazensko-pravnih norm. Reiss, Nye, Reckless in mnogi drugi zagovorniki teorije o družbenem nadzorstvu praviloma razlikujejo zunanje in notranje razsežnosti družbenega nadzorstva in poudarjajo, da so notranji nadzorstveni mehanizmi pomembnejši. Podobno se Hirschi oddalji od sociološke tradicije, a tudi dvomi o pomenu ponotranjenja pravil, ki da jamči za konformno vedenje. Človek ni predvsem moralni subjekt, ampak moralni oportunist. Ljudje se razlikujejo po tem, kolikšno pozornost (»težo«) namenjajo moralnim spremenljivkam. Za Hirschi je odklonsko (in kriminalno) vedenje predvsem posledica oslABLJENE (ali pretrgane) vezi (angl. *social bond*) med posameznikom in družbo. »Družbeno nadzorstvo« se nanaša prav na ta moralni »pritisk«, družbenopsihološke »mehanizme«, s katerimi člani družbe vsiljujejo drug drugemu konformno vedenje (Kanduč, 1999a).

Za nadzorstvene študije pride do pomembnega premika v 80. letih, ko se razvijejo nadzorovalne »strategije«, ki se odpo-vedujejo vplivanju na dejanske in možne kriminogene dispozicije (bodisi s kaznimi bodisi s pozitivističnimi ukrepi), kar se odrazi v situacijski kriminologiji. Ta si prizadeva nadzorovati kazniva ravnanja predvsem z vplivanjem na okoliščne kaznivih dejanj, boljšim zavarovanjem možnih »tarč«, zmanj-

ševanjem priložnosti za (uspešno) izvršitev kaznivega dejanja in povečevanjem tveganosti kriminalnega vedenja. V to skupino sodi tudi »aktuarska« kriminologija, katere nadzorovalni model ni več usmerjen k nevarnim posameznikom, ampak k nevarnim družbenim skupinam. Cilj ni kaznovati ali poboljševati posameznih prestopnikov, ampak upravljati nevarne skupine na ekonomsko racionalne oziroma »pragmatične« načine (z upoštevanjem koristi in stroškov) (Kanduč 1999a).

Situacijske kriminološke teorije so pragmatične in opuščajo iskanje globljih družbenih določilnic kriminalitete. Kanduč (1999b) in Meško (1996) vanje umestita teorijo rutinskih dejavnosti (Cohen in Felson), strateško analizo kriminalitete (Cusson), kriminologijo okolja (Jacobs, Newman, Jeffery) in splošno teorijo o kriminaliteti (Hirschi in Gottfredson s poudarkom na nizki samokontroli in slabi družinski socializaciji kot glavnima viroma kriminalitete). Te teorije so v veliki meri »podprle« specifičen odgovor na kriminaliteto s tehnološkim okrepljevanjem družbenega nadzorstva: vpeljava informacijske tehnologije, na primer varnostne kamere in nadzor javnega prostora, biometrične oblike nadzorovanja, nadzorstvo velikih informacijskih sistemov v EU (Eurdac, SIS II, VIS itn.), kar v RKK problematizira Završnik (2010, 2017).

Vse večji pomen, ki ga je v družbi dobil tehnološki razvoj, je privedel do sprememb v načinu, kako se izvaja nadzor, kar je v tujini izzvalo renesanso nadzorstvenih študij (v ožjem pomenu) (angl. *surveillance studies*). Tu izstopa premik »k površčju«, ki ga je teoretizirala »situacijska kriminologija« in kriminologija okolja (med prvimi pa Jeffery s »Crime Prevention Through Environmental Design« že leta 1971). Ob povečanju vpliva informacijske tehnologije na vsa področja družbenega življenja v »digitalni družbi« je Završnik (2010) analiziral te premike nadzora k »površčju«, ki se odmikajo od »foucaultovskega« discipliniranja posameznikove »duše« k telesu. Te postdisciplinske teoretične perspektive se v RKK reflektirajo pri teoretiziranju prehoda iz »foucaultovske« disciplinske družbe v »deleuzevsko« družbo nadzora že več kot desetletje prej (Salecl, 1991), a konkretne obraze je ta prehod pokazal pozneje. Ob odpravi mejnega nadzora na notranjih mejah, ko je Slovenija leta 2007 formalno postala del schengenskega območja, je Mozetič (2009) ugotavljala, da takšna odprava meja prinaša nove načine poostregega nadzora nad nezakonitimi migracijami in spreminja raven varovanja zasebnosti v državah pogodbenicah zaradi uvajanja »izravnalnih ukrepov«. Menila je, da notranji mejni nadzor v resnici ne izginja, pač pa postaja deteritorializiran, nepredvidljiv in razpršen, kar spreminja pojmovanje zasebnosti in je znak prehoda iz disciplinske družbe v družbo nadzora.

Informacijska tehnologija je omogočila nove kršitve (npr. kibernetško kriminaliteto), organom pregona pa ponudila

tudi nove metode preprečevanja in odkrivanja v smislu izvajanja »novega« družbenega nadzorstva. V RKK se to pokaže na primer v članku o kartiranju kriminalitete in uporabi geografskih informacijskih sistemov (GIS) kot nove metode za analizo kriminalitete. Eman, Györkös, Lukman in Meško (2013) predstavijo konkretno aplikacijo uporabe GIS za analizo premoženjske kriminalitete v Sloveniji z uporabo analize kriminalnih žarišč za leto 2010 v dveh največjih slovenskih mestih in posebni projekt Krimistat.si, kjer sta bili policijska statistična podatkovna baza in aplikacija *Google maps* združeni z namenom izdelave nove spletne aplikacije. Nove oblike nadzorovanja predstavlja nadaljnja avtomatizacija nadzorovanja v drugem desetletju 21. stoletja, kar vstopi v splošno družbeno zavest po razkritjih E. Snowdna o »masovnem nadzoru« v letu 2013. Nadzorovanje se v družbi velikega podatkovja (angl. *big data*) izvaja (pol)avtomatizirano, masovni podatki se osmišljajo z algoritmi. Ta »avtomatizacija nadzora« (Andrejevic, 2019) oz. »algoritmčno nadzorstvo« je vstopilo v različne domene nadzora potrošnikov in državljanov (Završnik, 2017) in že spreminja delovanje demokracij (Scola, 2018). Zlasti nadzorovanje internetnih uporabnikov (npr. prek spletnih družbenih omrežij, brskalnikov in »piškotkov« pri brskanju po internetu) je omogočilo politično manipulacijo (mikro oglaševanje, ukrojeno posameznemu naslovniku), kot je razkril »škandal« Cambridge Analytica v letu 2018, ki je vplival na ameriške predsedniške volitve v ZDA leta 2016 (izvolitev D. Trumpa) in na referendum o članstvu Združenega kraljestva v Evropski uniji (»Brexit«) (na katerem so izglasovali izstop Združenega kraljestva iz EU) istega leta.

3 Politika družbenega nadzorstva: primer kriminalitetne politike

V zapisu o zasedanju posvetovalne skupine OZN za preprečevanje kriminalitete in postopek z delinkventi leta 1968 je Bavcon (1968) predlagal, da preprečevanje kriminalitete postane sestavni del nacionalnega razvoja in »kriminalna politika« postane enakovredna drugim družbenim (ekonomski, socialni, zdravstveni ...) politikam v družbi. Kritičen je bil do »spontanosti« pri inkriminiranju – podlaga naj »ne bo intuicija, navdih in tradicija, temveč raziskave« (Bavcon, 1968: 180). Ta politika naj bi postala »vedno bolj humana« (Bavcon, 1968: 192). Posebej je problematiziral težave prenosa znanstvenih spoznanj v prakso in pokritiziral sistem znanstvenega financiranja, ki mora biti neprekinjeno in brez apriornega nezaupanja do znanstvenikov. Vsebinsko je kot glavna vprašanja poudaril uporabo novih vrst kazni, tj. zamenjavo prostostnih kazni z varnostnimi ukrepi, kot je zdravljenje alkoholikov in narkomanov, humanizacijo pri izvrševanju kazni in prodor idej o resocializaciji obsojencev (postopek z obsojenci naj bo priprava in usposabljanje za življenje na prostosti v luči razu-

mevanja, da je resocializacija samostojna stroka). Za ta namen je predlagal posebno izobraževanje in vzgojo kadrov, npr. v kurikulumu rednega šolstva, pozornost pri izboru in določitvi primerne statusa osebja. Predlagal je tudi dekriminacijo nekaterih ravnanj, npr. v povezavi s prekinitvijo nosečnosti ali »seksualnih deviacij« (prešuštva in homoseksualnosti).

Pred izrecnim zavzemanjem za posebno obliko (družbene) politike je kriminalitetno politične razmisleke zaslediti vsaj v dveh besedilih iz šestdesetih let. Pečar (1960: 2) je za preprečevanje kriminalitete jasno izrazil, da je to »izvenpravna dejavnost« v smislu, da je z drugimi politikami mogoče in treba preprečevati kriminaliteto in naj se težišče »boja s kriminaliteto« prenese na »širše zasnovano družbeno preprečevanje« kot temelj »humanistične kriminalne politike« (Pečar, 1960: 249). »Bolje preprečevati bolezni kot jih zdraviti,« je menil in analogno z medicino razlikoval med primarno, sekundarno in terciarno preprečevanje.

Velik pomen preventivne kriminalitetne politike se je v šestdesetih letih odrazil v vplivnem Gibanju za družbeno varstvo, nastalo leta 1947. Gibanje je navdihovalo tudi pisce v RKK »zaradi ideološke strpnosti in zaradi praktičnih kriminalnopolitičnih ukrepov [je] osvojilo kriminologe po svetu« (Bavcon, 1960). Njen cilj je bil »zamenjati prepričanje z večjim številom preventivnih, kurativnih in po potrebi tudi represivnih ukrepov socialnoekonomske, mentalnohigien-ske, zdravstvene, vzgojne in drugačne narave« (Bavcon, 1960: 116). Bavcon je v gibanju prepoznaval »nekaj novega«, »novi odnosi med ljudmi, ki bi, razviti in ukoreninjeni v ustrezen družbeni sistem, v celoti pristajali socialistični družbeni ureditvi« (Bavcon, 1960: 117).

Posebna dejavnost kriminalitetne politike, ki v preteklem stoletju vsaj v RKK ni dobila večje obravnave, a je danes v »dobi velikega podatkovja« izjemno napredovala pod imenom »*Horizon scanning and foresight*«, je bila futurologija (znanosti, ki »proučuje sedanost, da bo lahko razmišljala o prihodnosti«). Edina izjema je prispevek Pečarja (1970), ki se je spraševal, kako razmišljati o prihodnosti na podlagi »kopičenja znanja« in »obdelovanja podatkov«, kakšne socialne spremembe bodo »prinesle tehnične inovacije ob splošni avtomaciji in kibernizaciji« in kakšne so implikacije za kriminaliteto. Omenil je tudi začetek *think-tankov* (takrat imenovanih *Think factories*), kot ga predstavlja Rand Corporation, ki se je razvila za dolgoročno načrtovanje prihodnosti orožja, zasluge pa je imela/ima pri ameriškem vesoljskem programu, razvoju računalništva, interneta in umetne inteligence. Med napovedmi, ki so se uresničile, je Pečar navedel pomen matematike in programerjev (»poklica prihodnosti«), med značilnostmi družbe pa populacijsko eksplozijo; večjo ekonomsko neenakost; urbanizacijo (glej več v Davis, 2009). Uresničile (in

presegle) so se napovedi, povezane s spremembami prometa (letečih ploščadi in medplanetarnih poletov sicer še nismo dočakali); komunikacijami (»informativna tehnika naj bi dosegla najmočnejši množični vpliv«; povečano vlogo računalnika (»družbe, ki ne začnejo množično uporabljati računalnikov, nujno zaostajajo v znanosti, tehnologiji, gospodarstvu«), umetne inteligence, nacionalnih računalniških omrežij, robotov in robotskih čutil. Kljub kritiki, naj družbeno nadzorstvo v večji meri uporabi tehnološki napredek, je Pečar navajal, da bo izboljšana nadzorovalna tehnika zbirala neverbalne podatke in pomagala policiji. Pri tem je zanimivo ugotavljal, da se več napovedi nanaša na materialni svet in ne na duhovni napredek. V razpravi o implikacijah novosti na odklonskost je izražal skrb, da bo svet še bolj razdeljen na bloke, ideologije, družbene sisteme. Negativni vplivi množičnih komunikacij, ki bodo v postindustrijski potrošniški družbi prinašali »bistvene socialne spremembe in konflikte« (Davis, 2009: 258), se uresničujejo. Orodja za analizo »občutenja« uporabnikov spletnih družbenih omrežij se že uporabljajo za manipulacije, kot je pokazal eksperiment s prikrivanjem novic, ki je spremenil občutenje (angl. *emotional contagion*) 700.000 uporabnikom Facebooka (Kramer, Guillory in Hancock, 2014).

Kriminalitetopolitični duh na področju mednarodnega kazenskega prava je prislikal objavljen govor Vide Tomšič (1971) na seji Komisije za socialni razvoj Ekonomskega in socialnega sveta OZN (1971) in zapis Boštjana Zupančiča o tem dogodku (1971). Tomšičeva se je v govoru najprej zavzela za preventivo in »načrtovanje družbenega varstva« in nasprotovala nazoru, da je »kriminal nujna posledica razvoja«, nato pa opozorila na »napadalne vojne v raznih delih sveta, rasno diskriminacijo in politiko apartheida«. Menila je, da je treba narediti razliko med klasično kriminaliteto na eni strani in bojem proti diskriminaciji in političnim bojem, ki si prizadevajo za samoodločbo narodov na drugi strani: »Boj naših narodov za nova družbena razmerja proti okupatorskim režimom so ti režimi imenovali veleizdaja in kriminal.« Obstoj kriminalitete je bilo zanj znamenje, da so potrebne družbene spremembe – »znamenje, da je treba spremeniti družbo« in ne posameznika (Tomšič, 1971: 245). V fenomenološkem smislu Tomšičeva poudari nova nevarna dejanja, kot so onesnaževanje okolja in varstvo potrošnikov (»izrabljanje porabnikov«), korupcijo in organizirano kriminaliteto, pri čemer predlaga, da se v okviru OZN omogoči izmenjava podatkov in dobrih praks. A realistično omeni, da v praksi težave ne nastajajo le zaradi različnega načina zbiranja podatkov, temveč zaradi »ideološke postavke, ki pogosto utemljujejo razlaganje podatkov ali celo pripravljenost določene države take podatke izdati« (Tomšič, 1971: 247).

Ob VIII. Kongresu gibanja za družbeno varstvo 1972, kjer so bila v ospredju »tehnična sredstva sodne individualizacije«,

je Bavcon (1972) predstavil takratno diskusijo: kaj je naloga kazenskega prava in kriminalitetne politike, ki sta razpeta med tretma in varovanje družbenih vrednot; ali so vzroki delinkvence pretežno biološki ali socialni. Izrazil je dvom o legitimnosti države, da spreminja posameznikov značaj s sodobnimi medicinskimi in psihološkimi metodami, takrat so se začele kritike gibanja za družbeno varstvo in njegovega osrednjega koncepta – individualizacije, ki je postala vprašljiva v primerih nesorazmernosti s težo kaznivega dejanja in krivdo ter pri posegih v duševno in telesno celovitost posameznika. Bavcon apelira, naj upoštevamo tiste osebnostne lastnosti, ki človeka »kažejo kot z razumom in svobodo izbire (svobodno voljo) obdarjeno bitje« (Bavcon, 1972: 4).

Spornost kriminaliziranja kriminalitete »brez žrtev«, posebej glede inkriminacije nedovoljenega splava in homoseksualnih odnosov, je kritično predstavila Šelih (1972) in se jasno zavzela za dekriminalizacijo »protinaravnega nečistovanja« in splava. Jugoslovanska praksa je namreč le redko kazensko preganjala nedovoljen splav, in le takrat, ko je posameznik ta poseg opravljal v zelo velikem obsegu ali v primerih, ko ga je opravljala strokovno neusposobljena oseba in je zato prišlo do hudih posledic za zdravje oškodovanke. Hkrati navaja, da komisije, pristojne za dovoljenje splava, poseg dovolijo skoraj vsem prosilkam. Sklicujoč se na »vrsto kriminalno-političnih in zdravstvenih razlogov« za splav, je ugotavljala, da se kazenska norma v praksi široko krši in je »neučinkovita, saj ne varuje dobrine (življenja), temveč samo oškodovanko (če je ogroženo njeno zdravje ali življenje) zaradi nestrokovnosti posega«. Pri inkriminaciji homoseksualnega razmerja, ki se je nanašalo na razmerje med dvema polnoletnima moškima osebama, ki sta v dejanje privolila, izhaja iz tega, da žrtev dejanja – in s tem legitimnih razlogov za kazenski pregon – ni.

Podobno zavzemanje za dekriminalizacijo kršitev »tradicionalne morale« najdemo pozneje ponovljeno tudi pri Pečarju (1974b: 278), ki pa omenja, na drugi strani kaznovanega spektra, zahteve po novih inkriminacijah, npr. pri neupravičenih posegih v okolje, in računalništvu, ki ustvarja »neslutene možnosti najrazličnejše kriminalitete«.

V 70. letih je Bavcon (1977) nasprotoval sovjetskim idejam, da je mogoče kriminaliteto »likvidirati« s (kriminalitetno) politiko. »Razvojna stopnja proizvodnih sil in iz njih zrasli proizvodni odnosi« imajo moč, da selekcionirajo tiste, ki »imajo«, in tiste, ki »nimajo«, in tovrstni družbeni antagonizmi, »najgloblja in najbolj trdovratna, tudi pri nas obstoječa družbena nasprotja – tista, ki so hkrati gibalna sila družbene razvoja in hkrati ustvarjajo takšne pojave, kot so človekova odtujenost, razredna razcepljenost in slojevitost družbe ter iz tega izvirajoče razne diskriminacije ljudi in družbenih skupin« (Bavcon, 1977: 12), so vzroki kriminalitete tudi v

Jugoslaviji. V prispevku je problematiziral zaostreno politiko pregona v 70. letih, ki je sama generirala naraščanje kriminalitete, in se zavzel za blažjo kriminalitetno politiko: »med gibanjem kriminalitete in strogostjo kazenske represije ni nobene vzorčne zveze« (Bavcon 1977: 14), zgodovina kazni pa je, sklicujoč se na Marxa, zgodovina njenega odpravljanja. Pojasnil je tudi *Zeitgeist* 70. let, ko sta bila gospodarska in politična kriminaliteta v ospredju družbenopolitične odgovornosti, a vendar je relativiziral to »paniko«, rekoč, da so statistično to majhne številke manj nevarnih dejanj, npr. v Sloveniji več kriminalitete zoper prometno varnost (zaradi večjega števila motornih vozil) in večje povratništvo, ki pa je bolj socialni problem (premoženska kriminaliteta socialnega dna). Gospodarsko kriminaliteto je ocenjeval za manjši problem, »gre za poneverbe manjših zneskov, gozdne tatvine in nedovoljeno trgovino« (Bavcon, 1977: 13). Glede političnih kaznivih dejanj pa je odločno sintetiziral, da v Sloveniji ti podatki »vsakomur povedo, da si ne politična emigracija ne tuje agenture kljub vsem prizadevanjem ne morejo pridobiti nobene opore med našimi ljudmi« (Bavcon, 1977: 13).

Kriminalitetna politika je v akademsko obravnavo kot posebno področje vstopila skoraj dve desetletji pozneje; kaznovalna politika je bila nenehno analizirana (npr. Brinc, 1996, 2005; in pozneje Mihelj Plesničar, 2013), a širša kriminalitetna politika šele v zadnjih letih 20. stoletja, ko se je Jager (1996) osredotočil na kriminalitetno politiko v zvezi z ilegalnimi drogami v Sloveniji. Ocenil je stanje represivnega aparata in drugih institucij (s podatki, da uživanje ilegalnih drog narašča in da jih uživa okrog 3.000 ljudi), posebej dejavnosti na področju splošnomedicinskega in preprečevalnega dela in pomoči odvisnikom. Iz analize konkretnih inkriminacij v Kazenskem zakoniku in Zakonu o proizvodnji in prometu z mamili je izluščil paradoks, povezan s temeljno usmeritvijo kaznovalnega prava k zmanjševanju obsega uživanja drog na eni strani in temeljnega koncepta nekaznivosti uživanja na drugi strani, ter dal nekaj konkretnih predlogov v zvezi s t. i. mehкими drogami.

Tranzijska »dezorientacija« in plenjenje nekoč družbene lastnine je spodbudila Pečarjevo (1996b) analizo kriminalitetne politike v zvezi s podjetniškim oz. »korporacijskim nezakonitim vedenjem«. Menil je, da prihaja do sistemu inherentnih konfliktov med težnjo po gospodarski uspešnosti in poklicno moralno, kar vodi v krizo zaupanja v poslovni svet. Vrednostna dezorientacija se mu kaže v »ambivalentnosti kriminalne politike«, ki je prav zato neučinkovita. Opozoril je na nove oblike viktimizacij, ki so neprimerljive s konvencionalno kriminaliteto in splošno težavnostjo pregona podjetniške kriminalitete.

Celovitejši pogled na kriminalitetno politiko (ne le glede posameznih pojavnih oblik kriminalitete) je zagovarjal Jager (1999), ko je komentiral način in metode snovanja krimina-

litetnopolitičnih odločitev v Sloveniji, posebno reforme kaznovalne zakonodaje. Način snovanja bi moral biti strokovno zasnovan na »kolikor toliko« celovitem videnju zastavljenih ciljev, brez vplivanja interesov dnevne politike. V prispevku je popisal *Zeitgeist* na prelomu tisočletja: prerazdeljevanje moči in družbenega bogastva, politično nagrajevanje s službami in strankarsko kadriranje, naraščanje neenakosti, revščine in relativne deprivacije, upad spoštovanja prava in ugleda organov odkrivanja ter kazenskega pregona in sodstva, politizacija kaznovalnega področja, medijska dramatizacija, komercialno izkoriščanje kriminalitete in zahteve po uvedbi »trše roke« zoper kriminaliteto. Represivni »*Normenapetit*«, kot ga imenuje Jager (1999), ni nasledek usklajenega in celovitega nacionalnega načrta odgovora na kriminaliteto, ker takrat ni bilo niti nacionalnega programa državnega odzivanja na kriminaliteto niti stalnega organa za strokovno snovanje in vrednotenje.

Podobno kot Bavcon (1968) pred desetletji je Jager ugovarjal, da ni dobra politika tista, ki izvira »iz najboljših namenov, intuicije, »zdrave pameti«, zakoličenih predsodkov, rutine in/ali tudi želje po hitrem nabiranju političnih točk« (Jager, 1999: 319). Nasprotno, racionalna kriminalitetna politika je zasnovana na »visokih strokovnih standardih«, in to je (po njegovem mnenju) bilo mogoče doseči, ker je obstajal (kljub navideznemu nestrinjanju) »skupni imenovalec«, ki ga zgoščeno poimenuje »kraljestvo samo-po-sebi-umevnega kriminalitetno-političnega besednjaka, iz katerega v tem trenutku črpa strokovni in v pretežni meri tudi politični mainstream« (Jager, 1999: 320), npr., kot je spoštovanje načel demokratične pravne države in uveljavljenih standardov človekovih pravic, skladnost z zavezujočimi pravnimi viri OZN, Sveta Evrope, prava Evropske unije in OECD. V nekaj let poznejšemu prispevku je Jager (2002) podrobneje orisal temeljne razvojne dileme posameznih segmentov kaznovalne zakonodaje v kontekstu približevanja EU in se spraševal, kje na prednostnem seznamu je celovita kriminalitetna politika v Sloveniji; koliko je država Slovenija sploh še suverena v snovanju svoje kriminalitetne politike; koliko to suverenost v praksi sploh uveljavlja oz. želi uveljavljati. Bil je kritičen do stihjskega urejanja in enosmernega prilagajanja zakonodaji Evropske unije in konvencijam Sveta Evrope in popisal izzive na področju kazenske materialne, procesne in izvršilne zakonodaje, mednarodne kazenskopravne pomoči in sodelovanja ter prava prekrškov.

Z vidikom izvajanja nacionalne kriminalitetne politike se je ukvarjal Dvoršek (2001) z analizo razmerja te vrste politike do kriminalistične strategije. To je definiral kot sredstvo za uresničevanje kriminalitetne politike. Opozarjal je, da meja med njima ni venomer povsem jasna, saj se »kriminalitetna politika [...] ne oblikuje v nekem abstraktnem okolju, temveč mora upoštevati sugestije, ki jih kot povratne informacije o

uresničevanju kriminalitetne politike prejema od kriminalistične strategije.« (Dvoršek, 2001: 346). Ideja, ki jo predstavi, je, da je smotrno, da policija poveča svojo dejavnost na tistih področjih, ki obetajo uspeh, za usmerjanje sil v ta področja večje preiskovalne učinkovitosti pa je potrebna strategija.

Z vidika kazenskega prava je kriminalitetno politiko »rehabilitiral« Ambrož (2017) z analizo njenega vpliva na kazenskoppravno dogmatiko. S primeri iz sodne prakse je pokazal, da je stroga ločenost obeh »disciplin« nerealistična, saj se »pod na videz čistim dogmatičnim diskurzom pogosto skrivajo kriminalitetnopolitični preudarki«. Številna mesta v literaturi in obrazložitvah sodnih odločb se, ko gre za kompleksnejše zadeve, na koncu sklicujejo na pravni občutek, prosto sodniško presojo, je navajal. Maskiranje kriminalitetnopolitičnih odločitev v vprašanja pravne dogmatike je privedlo v »subtilnejše iznajdbe, nove in nove neologizme ter bravurozne pojmovne zgradbe, ki pa so, sploh ne tako redko, delovali tuje tako življenju kot tudi vsakdanjemu jeziku« (Ambrož, 2017: 6). Zaradi navedenega je predlagal, da se o kriminalitetnopolitičnih vprašanjih odprto spregovori že, ko gre za vprašanje pripisovanja kazenskoppravne odgovornosti, in ne šele na ravni izbire in odmere kazenske sankcije. Priporočal je, da se v dogmatiki uvede tudi razmislek o namenih kaznovanja, saj je dogmatik, prosto po Walkerju, ki se ne sprašuje o namenih kaznovanja, podoben duhovniku, ki izvaja svoje obredje, ne da bi se vprašal, čemu je pravzaprav namenjeno (Ambrož, 2017).

4 Sklepne misli

Razumevanje družbenega nadzorstva je močno povezano z razumevanjem kriminologije in z razumevanjem, da je to nadzorstvo vedno povezano s specifično »politiko trenutka«. Prvo pomeni to, da je v teoretiziranje o družbenem nadzorstvu vedno vstopala vednost oz. pojmovni aparat drugih znanstvenih ved, ki so poskušale razlagati razloge, dejavnike itn. kriminalitete in drugih družbeno odklonskih pojavov (kar ni nepomembno z vidika Foucaulteve kritike kriminologije kot »dekle« penalne oblasti). Drugo pa pomeni to, da je o družbenem nadzorstvu nasploh, »kot takem«, malo smiselno razpravljati, saj je vedno odvisno od specifične družbe. Na primer razvoj velike moči množičnih medijev je šele privedel do teoretiziranja njihove vloge pri družbenem nadzorovanju množic bodisi kot mehanizma za »negativno« obvladovanje množic bodisi kot mehanizma za »pozitivno« ozaveščanje (»osvobajanje«) množic (odvisno seveda od perspektive in zavzemanja za novo konstelacijo družbene moči oz. za ohranjanje *statusa quo*). Podobno velja za družbeno nadzorstvo šole, kar postane relevantno šele z razvojem splošnega šolskega sistema, skrbstvene države itn. Nadzorstvene študije na specifičnem prostoru in v specifičnem času, kot jih

izpričujejo članki, objavljeni v RKK, so bile tudi zasnovane kot študije, ki naj zaobjamejo številne vidike in od »zgoraj navzdol« osmišljajo razvoj družbe na specifičnem prostoru in v specifičnem času. »Top down« pristop izpričuje takratni *Zeitgeist*, ko je še vladala ideja družbenega inženiringa, tj. da je mogoče (in potrebno) družbo usmerjati k zavestno vnaprej zastavljenim ciljem. Vsaj ob prelomu tisočletja so ta upanja zbledela, kar se v nadzorstvenih študijah odrazi pri poskusih osmišljati vsaj nadzor »na površini« (razvoj »surveillance studies«) in posamezne »fronte« nadzora (npr. nadzor na internetu in obvladovanje množic prek spletnih družbenih omrežij). Naslednja lastnost analize družbenega nadzorstva, kakor se kaže v prispevkih v RKK, je, da članki izpričujejo zavest, da družbeno nadzorstvo ni nikoli zgolj »slabo« ali »dobro«, temveč se giblje na premici od ene skrajnosti, ki je »kontrola«, do druge skrajnosti, ki je »skrb«. Idealno tipsko sicer lahko razlikujemo med »negativno« kontrolno naravo družbenega nadzorstva, ki je sredstvo za ohranjanje *statusa quo*, in »pozitivno« skrbstveno naravo družbenega nadzorstva, a dejansko so konkretni sistemi družbenega nadzorstva zmes obojega in jih lahko umeščamo na premici »kontrola-skrbi«. In ne nazadnje, pomembno prizadevanje znanstvene skupnosti ostaja v pretežni meri (zaradi različnih razlogov) neuresničeno: kako družbenonadzorstveno prakso (angl. *policy*) kar najbolj podvreči znanstveni metodi. Še vedno ostaja preveč cinizma o tem, kakšna je ta »znanstvena« metoda, očitkov o »kruhorstvu« znanstvenikov ipd., a vendar se prepogosto pozabi, da je ta »metoda« edino, kar kot človeštvo imamo, da ne zapademo nazaj v predrazsvetljenski svet.

Literatura

1. Ambrož, M. (2017). O vplivu kriminalitetne politike na kazenskoppravno dogmatiko. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(1), 5–14.
2. Andrejevic, M. (2019). Automating surveillance. *Surveillance & Society*, 17(1/2), 7–13.
3. Bavcon, L. (1960). Razvoj kriminologije kot samostojne znanosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 11(2), 105–119.
4. Bavcon, L. (1968). Kriminalna politika v sodobni družbi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 19(4), 178–193.
5. Bavcon, L. (1972). Kriminalna politika in kazensko pravo na razpotju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23(1), 2–6.
6. Bavcon, L. (1977). Nekaj socioloških in kriminalno političnih pogledov na kriminaliteto in njeno preprečevanje v naši družbi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 28(1), 12–16.
7. Bošnjak, M. (2002). Razvoj sodobne genetike in človekovo dostojanstvo (1. del) – človekova enkratnost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 53(3), 233–239.
8. Brinc, F. (1996). Kaznovalna politika sodišč v Republiki Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(3), 213–227.
9. Brinc, F. (2005). Gibanje kriminalitete in kaznovalna politika v Sloveniji v zadnjem desetletju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(1), 3–28.

10. Cvetko, B., Zlokarnik, J. in Lazar, I. (1961). Elektroencefalografske in psihološke ugotovitve pri delinkventni mladini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 12(3), 174–178.
11. Davis, M. (2009). *Planet slumov*. Ljubljana: Založba cfr.
12. Dekleva, B. (1988). Družbeno nadzorstvo in predstava o človeku v psihologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 39(3), 189–197.
13. Drobnič, K. in Trapečar, M. (2005). Vpliv reagentov na izzivanje sledi papirarnih linij na profiliranje DNK. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(2), 180–187.
14. Dvoršek, A. (2001). Razmerje med kriminalistično strategijo in kriminalitetno politiko. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 52(4), 340–348.
15. Eman, K., Györkös, J., Lukman, K. in Meško, G. (2013). Kartiranje kriminalitete za policijsko delo v Sloveniji – novejša spoznanja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 287–308.
16. Filipčič, K. (2000). Miti o nasilju v družini. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(3), 197–206.
17. Flere, S. (2005). Meje samokontrole v pojasnjevanju kriminalnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(2), 163–168.
18. Frangež, D. in Maver, D. (2013). Posebnosti dokazovanja spolnih zlorab otrok. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 256–266.
19. Garland, D. (1985). *Punishment and welfare: A history of penal strategies*. New Orleans: Quid Pro Books.
20. Hafner, M. (2014). Možgani kot objekt nadzorstva: Nevroznanost v kazenskem pravu in kriminologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(2), 121–131.
21. Jager, M. (1996). O kriminalitetni politiki v zvezi z ilegalnimi drogami v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(2), 135–147.
22. Jager, M. (1999). O sedanjem načinu snovanja kriminalitetne politike v Republiki Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(4), 319–323.
23. Jager, M. (2002). Kriminalitetna politika in kaznovalna zakonodaja v Sloveniji danes – o dilemah in izzivih razvoja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 52(1), 3–11.
24. Jager, M. (2006). O predpostavki človekove svobodne volje v kazenskem pravu in kriminologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(2), 143–153.
25. Juratovec, A. (2003). Redni letni seminar in delavnice Ameriškega združenja poligrfskih preiskovalcev, Sparks, Nevada, 2003. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(4), 454–457.
26. Kanduč, Z. (1993). Nekateri vidiki krize kaznovalnega sistema. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 44(4), 338–353.
27. Kanduč, Z. (1996). Možnosti preprečevalnih kriminalnopolitičnih ukrepov v okviru formalnih in neformalnih nadzorstvenih mehanizmov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(4), 340–354.
28. Kanduč, Z. (1999a). Kriminološke teorije o družbenem nadzorstvu. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(2), 114–121.
29. Kanduč, Z. (1999b). Okolje, priložnosti, nadzor in kriminalno vedenje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(4), 324–333.
30. Kanduč, Z. (1999c). *Stran(poti) vede o (stran)poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
31. Kmet, S. (2008). Transakcijskoanalitični in psihoanalitični pogledi na detomor. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(1), 18–30.
32. Kmet, S. (2009). Emocionalno in spolno nasilje v partnerskih razmerjih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(4), 320–331.
33. Kobe, P. (1969). Znanstvena revolucija in kazensko pravo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 20(4), 238–245.
34. Kotnik, S. (1991). Društva kot mehanizem nadzorstva in socializacije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(4), 316–324.
35. Kramer, A. D. I., Guillory, J. E. in Hancock, J. T. (2014). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(24), 8788–8790.
36. Meško, G. (1996). Nekatere strategije kriminalne preprečitve. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(3), 241–254.
37. Meško, G., Hirtenlehner, H. in Bertok, E. (2015). Vloga samonadzora in zastraševanja v situacijskoakcijski teoriji (SAT) – rezultati slovenske študije v srednjih šolah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(1), 33–43.
38. Mihelj Plesničar, M. (2013). The individualization of punishment. *European journal of criminology*, 10(4), 462–478.
39. Mihelj Plesničar, M. (2015). Dobri in manj dobri razlogi za razlike v kaznovanju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(2), 116–127.
40. Mozetič, P. (2009). Nezakonite migracije in spreminjanje pojmovanja zasebnosti v družbi nadzora. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(1), 3–15.
41. Muršič, M. (2004). Opredelitev nasilja v sodobnih medosebnih odnosih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55(4), 388–394.
42. Muršič, M. (2010). Nasilno ravnanje in čustva voznikov avtomobilov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(3), 295–306.
43. Napier, S. (1980). V teku desetletja bo vsaka policijska enota uporabljala hipnozo (prevod). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 31(1), 45–46.
44. Nikolić-Ristanović, V. (1991). Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(1), 16–26.
45. Pečar, J. (1960). Po nekaj letih so kazniva dejanja v Sloveniji zopet narasla. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 11(2), 73–104.
46. Pečar, J. (1970). Futurologija in obravnavanje kriminalnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 21(4), 253–264.
47. Pečar, J. (1973a). »Kriminaliteta belega ovratnika« in družbeno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 24(1), 25–38.
48. Pečar, J. (1973b). Kriminološki pogledi na družbeno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 24(2), 141–151.
49. Pečar, J. (1974a). Diskrecija in selekcija v nadzorstvu nad vedenjem ljudi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25(2), 95–105.
50. Pečar, J. (1974b). Sedanja in prihodnji problemi formalnega družbenega nadzorstva. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25(4), 271–284.
51. Pečar, J. (1975). Nekaj deontoloških vprašanj nadzorstva in spreminjanja vedenja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 26(1), 29–41.
52. Pečar, J. (1976a). Državno in samoupravno (družbeno) nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27(2), 98–110.
53. Pečar, J. (1976b). Neformalno (družbeno) nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27(3), 189–199.
54. Pečar, J. (1976c). Samoupravno delavsko nadzorstvo in kriminalnost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27(4), 241–252.
55. Pečar, J. (1977a). Družbeno (formalno) nadzorstvo in raziskovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 28(1), 17–29.
56. Pečar, J. (1977b). Socialno delo kot dejavnik (formalnega) družbenega nadzorstva. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 28(3), 175–186.
57. Pečar, J. (1977c). Družbenopolitične organizacije in nadzorstvo vedenja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 28(4), 257–287.

58. Pečar, J. (1978). Formalno (družbeno) nadzorstvo in »prikrita kriminaliteta«. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 29(3), 176–186.
59. Pečar, J. (1979). Žrtve kaznivih dejanj in formalno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 30(3), 192–202.
60. Pečar, J. (1988). Tisk v vlogi neformalnega nadzorstva (odklonskosti). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 39(1), 33–45.
61. Pečar, J. (1990a). Družinsko nadzorovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41(1), 24–35.
62. Pečar, J. (1990b). Nadzorstveni pomen šolanja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41(3), 206–217.
63. Pečar, J. (1990c). Nedržavno posredovanje pri konfliktnih kot nadzorovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41(4), 315–327.
64. Pečar, J. (1990č). Neformalno nadzorovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41(2), 104–114.
65. Pečar, J. (1991a). Združevanje in nadzorovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(2), 111–124.
66. Pečar, J. (1991b). Nadzorovanje in discipliniranje pri delu. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(3), 226–239.
67. Pečar, J. (1992). Samopomoč kot nadzorovanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43(1), 33–45.
68. Pečar, J. (1994). Produktivnost državnega nadzorovanja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45(3), 211–222.
69. Pečar, J. (1995). Nadzorstveni pogledi na notranjo varnost in demokracijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46(1), 16–25.
70. Pečar, J. (1996a). Družbeno nadzorstvo in organizirani kriminal. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(1), 14–24.
71. Pečar, J. (1996b). Podjetniška kriminaliteta in kriminalna politika. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(4), 319–328.
72. Salecl, R. (1986). Družbeno nadzorovanje šole in discipliniranje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 37(4), 307–312.
73. Salecl, R. (1987). Družinska vzgoja in nadzorovanje skozi zgodovino. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 38(3), 212–219.
74. Salecl, R. (1988). Nadzorovanje in pravo v postliberalni »zaščitniški« državi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 39(4), 293–300.
75. Salecl, R. (1989). »Nevarni individuom« (kriminologija in psihoanaliza). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 40(3), 275–283.
76. Salecl, R. (1990). Množični in serijski morilci v luči psihoanalize. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41(4), 295–303.
77. Salecl, R. (1991). Oblast – nadzorovanje in disciplina. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(4), 307–315.
78. Scola, N. (1. 5. 2018). Can Washington be automated? *Politico Magazine*. Pridobljeno na: <http://politi.co/2AtXW9F>
79. Selič, P. (2003). Uporaba poligrafske metode pri obravnavi storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(2), 125–136.
80. Selič, P. (2006). Raziskovalni izzivi sodobnega psihofiziološkega preiskovanja verodostojnosti izjav s poligrafom. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(4), 340–348.
81. Sijerčić-Čolić, H. (1995). Pogled na teoretična razmišljanja in praktične izkušnje v zvezi z rabo poligrafa pri pojasnjevanju kaznivih dejanj. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 46(1), 351–360.
82. Šelih, A. (1972). Žrtve pri nedovoljenem splavu in homoseksualnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23(2), 74–80.
83. Šelih, A. (1975). Stališča ljudi o teži odklonskih ravnanj in o sredstvih družbenega nadzorstva. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 26(2), 79–91.
84. Šugman Stubbs, K. (2010). Nefizično (psihično in čustveno) nasilje v partnerskih odnosih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 141–151.
85. Tomšič, V. (1971). Kriminaliteta in socialne spremembe. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 22(4), 244–250.
86. Trapečar, M. (2014). Identifikacija po prstnih odtisih – metoda ACE-V in sistem GYRO. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(2), 132–140.
87. Trapečar, M. in Kern Vinkovič, M. (2007). Daktiloskopija in izzivanje prstnih sledi na sadju in zelenjavi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58(4), 393–400.
88. Umek, P. (2013). Osebnostne značilnosti nasilnih storilcev in možnosti predvidevanja ekstremnih nasilnih dejanj. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(1), 44–52.
89. Vodopivec, K. (1976). Preverjanje uspešnosti ukrepov družbenega nadzorstva. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27(2), 83–90.
90. Wójcikiewicz, J. (2013). Odnos sodnikov do znanstvenih dokazov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 249–255.
91. Zakešček, M. (2008). (Ne)svobodna volja: temeljno vprašanje človeške eksistence in »praizvor« težav sodobnih normativnih sistemov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(4), 350–356.
92. Završnik, A. (2005). Družbene implikacije edipalizacije: prehod k (zunanjemu) zakonu. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(2), 169–179.
93. Završnik, A. (2007). Kriminologija in biotehnoška revolucija – vznik »somatičnega« subjekta. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58(1), 3–19.
94. Završnik, A. (2010). Tehnično nadzorovanje vsakodnevnega življenja – postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 178–190.
95. Završnik, A. (2017). Algoritmčno nadzorstvo: Veliko podatkovje, algoritmi in družbeni nadzor. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(2), 135–149.
96. Zupančič, B. (1972). Novi pogledi na kriminologijo, njeno vlogo in njena izhodišča. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23(4), 236–246.
97. Zupančič, B. (1974). Prevrednotenje vrednot: Prihajanje ali odhajanje. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25(4), 324–331.

Knowledge and Politics of Social Control of Crime

Aleš Završnik, Ph.D., Research Counsellor at the Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana and Associate Professor at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: ales.zavrsnik@pf.uni-lj.si

Understanding social control is firmly intertwined with understanding criminology as a science. This paper analyses different types of knowledge that has been penetrating the science about crime, and understanding, and practice of social control in the territory of the former Yugoslavia. It focuses specifically on psychological understanding of crime and social control, i.e. understanding of crime as primarily a psychologically-rooted phenomena that needs to be addressed by the agents of social control. The analysis of articles published in the *Journal of Criminal Investigation and Criminology* shows that understanding and responding to social deviance, especially psychologically informed social control approaches, have been at the crux of understanding social control in this specific time and space. By focusing on those articles published in the *Journal*, this article shows different aspects of social control and varying understanding of what social control is and what it ought to be. In doing this, the article attaches various understandings of social control in the “politics of a specific historical moment”. In the second part, it answers the question of what kind of surveillance studies were developed by researchers in the last seven decades. In the final part, this article analyses understanding crime control policy as encapsulated throughout *the Journal's* lifespan and the decades-long attempts to confine crime control policy to reason and scientific method that continues to this day.

Keywords: social control, surveillance studies, knowledge, power, care, crime policy, history, evolution

UDC: 343.9